

Posnetek zaslona z Etnološkega večera, posvečenega zasl. prof. dr. Slavku Kremenšku, 21. 4. 2021 (foto: Saša Poljak Istenič).

ZGODOVINA, MESTO IN NAČIN ŽIVLJENJA V NOVI SLOVENSKI ETNOGRAFIJI: Etnološki večer ob jubileju zasl. prof. dr. Vekoslava Kremenška Zoom, 21. 4. 2021

V sredo, 21. aprila 2021, je Slovensko etnološko društvo (SED) v sodelovanju z Oddelkom za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani pripravilo praznovanje devetdesete obletnice rojstva profesorja Vekoslava Kremenška, ki je zavrlo epidemioloških razmer potekala v obliki videokonferenčnega srečanja. Večer, posvečen visokemu življenjskemu jubileju slavljenca, so organizatorji naslovili Zgodovina, mesto in način življenja v novi slovenski etnografiji, s čimer so ga vsebinsko zamejili na tri temeljne raziskovalne teme, v okviru katerih je Kremenšek vpeljal nove pristope in koncepte ter pomembno prispeval k razvoju etnološke vede na Slovenskem. Dogodek je posebej zaznamovala najmlajša generacija raziskovalcev in raziskovalk, ki so jo s prispevki in razmisleki o lastnem raziskovalnem delu predstavljali Daša Ličen, Blaž Bajič in Veronika Zavrtnik.

Uvodnemu pozdravu Alenke Černelič Krošelj, ki je kot predsednica SED v imenu društva voščila Slavku Kremenšku, je sledila slavljenčeva zahvala za izkazano počastitev

ob njegovem osebnem jubileju, pri čemer je izrazil veliko željo, da bi z zbranimi ob prvi priložnosti nazdravil tudi v živo. Besedo sta zatem prevzela moderatorja večera Tanja Roženberger in Miha Kozorog. Tanja Roženberger je zbranim orisala življenjsko in karierno pot Slavka Kremenška, poudarila zlasti njegovo pedagoško in mentorsko delo, ob katerem so raziskovalno in osebnostno zorele generacije slovenskih etnologov in etnologinj, ter za nameček prebrala nekaj spominov o Kremenšku in njegovem delu, ki so bili leta 1998 zbrani in objavljeni ob njegovi upokojitvi (glej *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 38/1–2, 1998, 30–33). Miha Kozorog je nato zbranim predstavil omenjeni raziskovalki in raziskovalca, ki so v osrednjem delu srečanja spregovorili o treh temeljnih epistemoloških konceptih etnološke vede, in sicer o zgodovini, družbenih razmerjih in načinu življenja, napovedane teme prispevkov pa je obenem kratko osvetlil v kontekstu Kremenškovega dela: zgodovino ne kot zgolj vsakršno raziskovanje preteklosti, temveč ustrezno razumevanje okoliščin pre-

* Rok Mrvič, mag. slovenistike in rusistike, asistent – mladi raziskovalec, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje; rok.mrvic@zrc-sazu.si.

učevanih pojavov v nekem obdobju; mesto kot splošno priporočilo etnologiji za obravnavo družbenih razmerij in procesov ter neupoštevanih družbenih skupin v mestih in torej ne zgolj mest kot takih; ter način življenja kot sicer nadvse pogosto in raznoliko pojmovan in definiran koncept, ki je številnim omogočil pogoje za opazovanje in preučevanje vsakdanjih praks, vanj pa sodijo sicer banalne, a za bivanje temeljne stvari, ki jih je Kremenšek označeval kot »vsebine vsakdanjega življenja«. V zvezi s tem je Kozorog izpostavil profesorjev poziv, naj se etnologi in etnologinje pri raziskovanju ukvarjajo z ljudmi, ne pa s stvarmi, ter dodal, da se z ljudmi še vedno ukvarjajo, le da pri tem stvari obravnavajo kot dejavnike, ki imajo dokajšen vpliv na to, kako jih ljudje razumejo in uporabljajo.

Med zgodovinenjem etnologije in etnologiziranjem zgodovine

Daša Ličen je z vsebino prvega prispevka večera odprla vprašanja, ki jih je na podlagi lastnih izkušenj in opažanj iz obdobja zadnjih šestih let namenila razmerju etnologije in zgodovinopisja. Sama je kot etnologinja, ki jo zanima habsburški Trst in tržaško meščanstvo v obdobju pred 1. svetovno vojno, za svoje raziskave izbrala izrazito historiografski način zbiranja gradiva, kritično branje izbranih virov pa je potekalo, kot sama pravi, v etnološkem duhu. Poudarila je, da za razliko od desetletij, v katerih je deloval Kremenšek, etnologija danes nima primarno historičnega značaja, je pa kljub vsemu historična veda, v kateri se je, zlasti v odnosu do zgodovinopisja, marsikaj spremenilo. Dandanes sta vedi navkljub interdisciplinarnim težnjam, ki ostajajo na deklarativni ravni, verjetno bolj narazen kot kdajkoli prej, zato si je raziskovalka v želji izluščiti načine, s katerimi bi se strokovnjaki obeh ved lahko (ponovno) dokopali do boljšega interdisciplinarnega sodelovanja, za rdečo nit referata izbrala presečišča obeh disciplin. Pozornost je najprej usmerila k etnologiziranju zgodovine, torej k delom etnološkega raziskovanja, ki so zlasti v svetovnem merilu zaznamovali zgodovinopisje. Pod prvo točko je navedla večjo mero demokratičnosti etnološkega pristopa k empiričnemu gradivu, ki za razliko od konvencionalnih zgodovinopisnih pristopov več pozornosti namenja različnim obrobim skupinam in posameznikom; pod drugo je izpostavila osredinjenost etnološke vede na posameznika, torej na raven konkretnega in individualnega, od koder so znali številni strokovnjaki in strokovnjakinje raziskovano umeščati v širši kontekst, kar je slovenskemu zgodovinopisju velikokrat umanjalo; pod tretjo točko pa je poudarila pomen večje previdnosti etnologije pri iskanju t. i. resnice in ostajanju na poti sledenja idealu objektivnosti, čemur zgodovinopisje rado podleže.

V drugem delu prispevka je Daša Ličen nanizala dele zgodovinopisja, ki bi jih etnologija morala odločneje posvojiti, začela pa je s pomenom diahrona razsežnosti etnološkega raziskovanja, ki ga je poudarjal že Kremenšek, in sicer

mora tudi raziskovanje sedanjosti upoštevati zgodovinski kontekst in pri tem iskati ravnotežje med historično kontekstualizacijo in interno logiko določene kulture. Raziskovalka je opozorila, da lahko etnološko raziskovanje po drugi strani zaznamuje skrajno poenostavljen odnos s preteklostjo, ki se pod sintagmami tipa »dobri stari časi« vzpostavlja kot protipol sodobnemu in modernemu. Nadalje je naslovila problematiko anahronizmov, ki po njenem mnenju predstavljajo precejšen izziv, saj se marsikdo med raziskovanjem zgodovine težko izogne prepoznavanju idej in doktrin, ki v obravnavanem obdobju še niso mogle obstajati. Ob tem je poudarila, da so enako močna tudi prizadevanja po povzemanju historičnih akterjev ali skupnosti kot koherentnih in sistematičnih, s čimer se briše nekonsistentnosti in slika mišljenja kot statično in enovito. Vse naštetu velja za raziskovanje preteklosti na območju današnje Republike Slovenije, ki ga je nujno postaviti v kontekst nekdanjih političnih entitet, v kontekst kulturnih, idejnih in ekonomskih tokov, s čimer bo mogoče preseči dominantne nacionalne okvire razumevanja družbe. Za konec je raziskovalka svoje misli sklenila s trditvijo, da raziskovalnim problemom ni mar za vnaprej določene disciplinarne delitve, in dodala, da vedi z upoštevanjem predstavljenih smernic ne bi nadaljevali medsebojnega oddaljevanja, temveč bi se, prav nasprotno, meje med dobrimi etnološkimi in zgodovinskimi raziskavami zabrisale.

Senzorne metodologije v urbanih etnografskih raziskavah: primeri treh evropskih mest

V drugem prispevku je Blaž Bajič spregovoril o novem metodološkem pristopu, ki ga v okviru projekta Sensotra v Sloveniji uvajajo univerze treh sodelujočih mest: Ljubljane, Turkuja na Finskem in Brightona v Angliji. Za boljše razumevanje pomena čutnih izkušenj in zaznav v okviru etnologije in antropologije je uvodoma predstavil britanski program t. i. urbane renesanse iz 90. let, v katerem gre po mnenju Monice Montserrat Degen za paradigmatični primer načrtnega vpeljevanja odličnosti oblikovanja v okviru projektov revitalizacije urbanih območij. Tovrstnim načrtom je implicitna predpostavka, da na oblikovanje mest vplivajo čutne izkušnje. Raziskovalec je predstavil okoliščine, ki so privedle do tovrstnih revitalizacijskih projektov: serija kriz v Veliki Britaniji je v 70. letih pripomogla k zatonu tradicionalnih industrijskih panog, čemur so v naslednjem desetletju sledile neoliberalne reforme in prestrukturiranje gospodarstva, v času katerega so laburisti med prehodom od proizvodnje k storitvenim dejavnostim iznašli t. i. kulturne in kreativne industrije, ki so se selile na prazna industrijska območja mest. V 80. in v začetku 90. let so v kulturnih politikah mest prevladovalе ideje o kulturi in podobi mesta kot urbanega naličja, ki mora biti vabljivo za turiste in investitorje. Izoblikoval se je kup receptur s sorodnim potekom: dejanska ali konstruirana kriza med ljudmi vzbudi strah pred poglobljanjem krize, kar v tekmi z

drugimi mesti poveča željo po privabljanju kapitala. Izvaja se korenito preoblikovanje urbanega prostora, za katerega mestne oblasti prirojujejo urbanistične načrte ter izrabljajo možnosti javno-zasebnih partnerstev in celo nasilja v obliki fizične prisile. Mesta s tem na doživetveni ravni tekmujejo v ponudbi domnevno lepega in prijetnega okolja za delo in bivanje, kar navzven poteka v obliki znamčenja. Ob tem je raziskovalec izpostavil, da je akademski premislek preoblikovanja postindustrijskih urbanih prostorov že od začetka revitalizacije oz. gentrifikacije izpostavljal vizualne in varnostne učinke. Kritike so usmerjene zlasti proti pretiranemu poudarjanju videza urbanega prostora ter trženju in znamčenju, ki naj bi vodila v množico vizualno podobnih krajev. Taki posegi v urbani prostor z odvzemanjem krajev spomina človeka puščajo izkustveno praznega, mu odvzemajo občutek moči, poudarjanje varnosti prostora pa privede do marginalizacije in odstranjevanja družbenih skupin. Našteto je privedlo do iskanja alternativnih rešitev, med katerimi raziskovalec izpostavi čutni urbanizem arhitekta Mirka Zardinija, ki predvideva urbanistični razvoj z upoštevanjem celotne čutne sfere (torej ne zgolj vidna, temveč tudi slušna, vonjalna, tipna in okušalna estetizacija vsakdanjega življenja) in približevanje idealu mesta kot kraja družabnosti, sožitja in udobja.

Blaž Bajič je nadaljeval s pomembnima raziskovalnima vprašanjema: kako si predstavljene procese predstavljati in kako jih preučevati? Kot odgovor je ponudil metodo opazovanja z udeležbo, ki mora temeljiti na vključitvi vseh čutov, in dodal, da so se kot posebej priročne izkazale časovno in prostorsko usmerjene metode, pri katerih se raziskovalci z udeleženci raziskave sprehajajo po mestu in pogovarjajo o njihovih pogledih in drugih zaznavah, kar omogoča več načinov sedanjega in preteklega čutnega doživljanja. Preizkušena je bila tudi metoda čutno-biografskih sprehodov, ki obsega transgeneracijski trenutek, velik pomen za to metodo pa ima element poti, saj sodelujoča oseba določi pot, ki je zanjo iz nekega razloga pomembna. Ob sprehajanju ta oseba karseda prosto pripoveduje o preteklih in sedanjih opažanjih, pri čemer je ključno, da poskuša na krajih doživetij in spominov ubesediti svoje misli. Čutno dojemanje stalnosti krajev na eni strani in njihove spremenljivosti na drugi spodbujata spominjanje in pripovedovanje, obenem pa omogočata primerjavo ter ugotavljanje podobnosti in razhajanj med izkušnjami starejše in mlajše osebe. K temu je raziskovalec dodal, da moramo biti pri kategorizaciji po družbenih skupinah ali generacijah z metodološko-analitičnega stališča previdni, saj te skupine, ne glede na definicijo, niso homogene. Poudaril je, da je pomembneje upoštevati družbene dejavnike in se zavedati, da so čutno-biografske pripovedi nezvedljive na neke domnevno objektivne kategorije, zaradi česar je za oblikovanje predstave o počutju sodelujoče osebe velikega pomena refleksivna raba občutkov raziskovalca ali raziskovalke.

Potrebo po takem preučevanju mest je Blaž Bajič utemeljil z dejavniki in razmerji onkraj naše neposredne izkušnje in nadzora, ki pogojujejo spremembe naših čutnih okolij, s čimer pa se ljudje soočamo na različne načine. Kot glavna dejavnika je v kontekstu predstavitve navedel kapital in kapitalizem ter zaključil, da je naše početje in akademsko razmišljanje o njem zgodovinsko pogojeno, zaradi česar je bistveno razmišljati o čutnih izkušnjah in praksah kot vzpostavljanju razmerij v specifičnem zgodovinskem kontekstu.

Banalni vidiki načinov življenja: obutev in obuvanje

Veronika Zavratnik je v zadnjem prispevku večera spregovorila o obutvi, natančneje *allstarkah*, ki so jo v najstništvu navduševale, kasneje pa so ji vzbudile raziskovalno zanimanje za materialno kulturo: kako so predmeti vključeni v naš vsakdan, kako jih razumemo, kako z njimi ravnamo, kako in zakaj jih uporabljamo in ali je res, da nas predmeti tudi oblikujejo? Kasneje je želela ugotoviti, ali lahko skozi predmete razume širšo problematiko potrošništva oz. ali lahko osvetli vsaj katero od dimenzij te problematike, zakaj kupujemo vedno nove stvari, kako z njimi ravnamo, kako jih shranjujemo, kako jih odlagamo, ko jih ne potrebujemo več, in kako jih popravljamo. Ob tem je izpostavila dve značilnosti etnološkega ukvarjanja z materialno kulturo, in sicer zavedanje, da brez upoštevanja materialnega sveta zelo težko razumemo družbene pojave in same sebe ter da raziskave materialne kulture zaznamuje osredotočenost na ljudi, saj nas zanima družbeni kontekst raziskovanih predmetov.

V različnih zgodovinskih obdobjih so se raziskovanju materialne kulture namenjali različni poudarki. Na prelomu 19. in 20. stoletja so predmete razumeli kot značilne primere lokalnih materialnih kultur, zatem so jih v prihajajočih desetletjih odrinili v ozadje kot spremljevalne elemente terenskega dela, nato pa jim je stroka v 60. letih znova namenila več pozornosti, zlasti v kontekstu strukturalizma in semiotike, obenem pa je to področje bistveno zaznamovalo delo Pierra Bourdieuja. V 80. letih so se raziskave usmerile v vsakdanje življenje in potrošništvo. Daniel Miller je med prvimi opozoril, da je vsakdanje predmete pomembno preučevati, ker nam povejo, kako živimo naša družbena življenja, in poudaril pomen celovitega konteksta rabe, kar je spodbudilo študije domačega okolja (denimo vrtov, domovanj, avtomobilov). Veronika Zavratnik izpostavi, da so imele te študije znaten vpliv na slovensko etnologijo. Pomembno je postalo upoštevati razmerja med človekom in predmetom ter se zavedati, da predmeti v uporabi niso mrtvi in nedejavni, temveč da dejavno sodelujejo pri oblikovanju družbe in posameznikov ter njihovih družbenih in kulturnih vlog. Raziskovalka je s tem nakazala, da jo zanima obutev v uporabi – kot taka nam obutev določene stvari omogoča, druge onemogoča, v vsakem primeru pa pogojuje občutenje sveta okoli nas. Določanje mesta v obutvenem imaginariju je opredelila s

pomočjo treh perspektiv: s kratkim pogledom v preteklost, z materialnostjo čevlja in z njegovo uporabo. Na primeru *allstark* je pokazala, kako so prešle iz košarkarske sfere v sfero subkultur. Sogovorniki in sogovornice so raziskovalki zaupali, da *allstarke* povezujejo z uporništvom, protikapitalizmom, hkrati pa je pomembna njihova materialna sestava: najstnici preprostost, veganki rastlinski izvor, tretji osebi pa prilagodljivost obutve stopalu. Zavratnik je v povezavi s prilagajanjem obutve stopalu izpostavila dva vidika – obutev in udobje ter obutev in spominjanje. Medtem ko nam je na eni strani v uhojeni obutvi prijetno, nam je ob izbiri dogodku neprimerne obutve lahko neprijetno, pri čemer nam dejavnik fizičnega udobja ne pomaga iz zadrege. V zvezi s tem je uvedla družbeno komponento udobja oz. sproščenosti in v nadaljevanju dodala, da je za *allstarke* značilna dvoslojna udobnost, zaradi česar so tako pogosta obutvena izbira. Po drugi strani dejavniki, kot je denimo dovzetnost za vplive iz okolja ali prisotnost obutve v vsakdanjiku, omogočajo prepletanje družbenih in osebnih kontekstov v pripovedih o obutvi, kar daje vtis, da se v uporabljenem paru čevljev povežeta preteklost in sedanjost – to so lahko npr. spomini na prvi zobni aparat, izbiro študija ali poroko. Dodala je, da obutev hkrati pridobiva materialne sledi obrabe in sentimentalno vrednost, kar pri-

pomore k temu, da para čevljev ne zavržemo, temveč shranimo za spomin. Raziskovalka je na koncu predstavitve povzela, da je obutev funkcionalna potrebščina, ki varuje naša stopala, in ima obenem družbeno funkcijo izrednega pomena, zaradi česar je neizbežno del naših razmišljanj o samih sebi in o svetu, ki nas obdaja.

Večer ni pripomogel le k oživitvi spominov na terensko delo, kongrese v tujini, profesorjev pedagoški zanos, s katerim je predaval, ali delo, ki ga je kot raziskovalec in sokrajan opravil v rodnem Kozjem, temveč je s ponovnim obiskom slavljenčevih dosežkov in predstavitev prispevkov mladih v etnologiji orisal kratek, a razgiban lok: od omenjenih prvih vpeljav posameznih konceptov v slovensko etnologijo do poudarka današnjega stanja, prilagojenega potrebam sodobne etnološke vede. Organizatorji so z izbranim vsebinskim programom dosegli, da so do izraza prišle smernice časa, ki razvoj etnoloških raziskav in profesorjeve misli vodijo naprej. V znamenju pogleda, uprtega v prihodnost, je bilo tudi darilo, ki ga je Tanja Roženbergar na koncu predala slavljenču – zaveza, da se ob prvi priložnosti organizira simpozij, na katerem se bo mogoče obširneje posvetiti raziskovalnim temam, obravnavanim na tem jubilejnem srečanju.

